

Сучељавања

ШТА СЕ ДОГОДИЛО НА ЕКОНОМСКОМ ФАКУЛТЕТУ 3. ЈУНА 1968.⁴

Налазим се у незавидној улози ученика који је принуђен да истовремено оптужује и брани свога професора. Шта се у ствари догодило на Економском факултету 3. јуна, дан после догађаја код подвожњака? Покушаћу да одговорим на ово питање, јер ми се чини да професор Давидовић покушава с једне стране, да се одбрани од нечега за шта га нико не оптужује и да, с друге стране, препричавајући догађаје, услед необавештености, мало претерује.

После догађаја код подвожњака ја сам добио задужење да са председником Факултетског одбора Економског

⁴ Објављено у „Студенту“; три месеца после Студентских демонстрација (3. 11. 1968), као реакција на текст „Округли сто Студента“; објављен у листу „Студент“ 22. 10 1968. и коментар проф Давидовића: „Ја се слажем са борбом Студента за истину, али је Студент понекад погазио основни публицистички принцип објављујући непроверене ствари и тенденциозно износећи неке чињенице. Ја сам такође незадовољан приказом скупа 'Српског философског друштва' као и скупа од 15. марта на Економском факултету, а и разговором са Загом Пешић која је испровоцирана да алудира на мене. Мада сам се борио против забране Студента (ванредни број 2), Студент је објавио да је 'професор Давидовић извиждан на Економском факултету'. Поред тога је објавио низ неистина: 1. да је проф. Давидовић у истом хушкачком тону покушао да разбије јединство студената. 2. звиждало се али то су били само Ралетови (Ратомира Дамјановића – прим. ред.) телохранитељи а не студенти Економског факултета. итд. Одуस्ता сам да демантујем све то да не бих стварао 'злу крв'“:

факултета обиђем факултете до почетка митинга у Студентском граду и да прочитам проглас који је састављен и прихваћен од стране Акционог одбора демонстрација и Универзитетског одбора СС.

Проглас је био бурно поздрављен на свим факултетима. Пре читања прогласа саопштавао сам ко га је саставио и, у складу са ставовима Акционог одбора, упозоравао да се студенти не упуштају у индивидуалне и самоиницијативне акције које би могле да штете самом покрету, пре свега.

Исто сам учинио и на Економском факултету. Реакција студената бива је такође иста. Након тога, узео је реч професор Давидовић. Између осталог, професор је саветовао студентима да никако не подрже тај проглас (мени се чини да га он у узбуђењу није ни саслушао, мислећи да ја то радим на своју руку), да не подрже једну акцију коју води група лоших студената – незадовољника, људи који неке своје неуспехе компензирају, користећи тренутно стање, итд. Професор је саветовао студентима да мало причекају, пре него што се одлуче. Све је то учинио врло узбуђено, додавши још неколико примедби на мој рачун и на рачун „групице“ студената Филозофског факултета (?!). Ово последње највише је збунило и огорчило и студенте и мене.

Видевши да је професор Давидовић, услед заблуде (он, наиме, није био присутан када сам ја саопштио ко води читаву акцију – дошао је нешто касније), довео себе у врло незавидну ситуацију, а и бојећи се да се студенти евентуално не би поколебали, ја сам, не желећи да га нападам, још једном покушао да целу ствар објасним, али је професор опет на исти начин реаговао.

Потом је председник Факултетског одбора Економског факултета тачно поновио оно што сам ја рекао и свима, па и самом професору било је јасно да није реч ни о групици незадовољника, ни о „стихијној акцији“; већ о акцији коју води Акциони одбор демонстрација, Универзитетски одбор итд.

Схватајући да професор Давидовић у својој непромишљености нема намеру да оспори праву суштину наше акције већ је само опрезан и резервисан, ја сам му још једанпут све испричао. Но, то је било само бесмислено расправаљање, јер је он врло жучно реаговао и, наравно, студенти су га осудили.

На томе се и завршило. Сви смо стекли утисак да је проф. Давидовић пожурио, да није био спреман да се у том тренутку солидарише са покретом, а све наводно због тога што ми није веровао. (Ни сад ми није јасно зашто није обратио већу пажњу на текст прогласа).

Проф. Давидовић каже да је било звиждања и то је доиста тачно. Но, студенти су звиждали масовно, а не „Ралетови телохранитељи“; како је он то на свој синтетичан начин констатовао.

Чини ми се да је проф. Давидовић убеђен да ја водим некакву кампању против њега (отуда ваљда и овај израз „телохранитељи“).

Подвлачим да ја то заиста не чиним, нити сам чинио, већ сам само пренео Акционом одбору оно што се стварно збило. У прилог томе иде и чињеница да ја нисам аутор текста који говори о овом случају, мада бих вероватно написао сличан текст да то није већ учињено.

Ја се не сећам да ли је у чланку речено да је професор Давидовић хтео да разбије јединство студента (мада се могло и тако протумачити), али сам убеђен да професор таквих и сличних тенденција није имао, већ је све што је рекао учинио у најбољој намери, на жалост, на врло незгодан и неразборит начин.

Већ сутрадан сам имао прилику да разговарам са њим, пошто је био упућен у све, и да се уверим да је спреман да пружи безрезервну подршку студентском покрету, да се с њим солидарише. То је заиста и учинио.

ЛЕВИ МАРШ УДЕСНО⁵

Када је Тито одржао онај чувени говор осмог дана демонстрација, оцењен и код нас и у иностранству као пример државничке мудрости, и рекао да је 90% омладине „наша социјалистичка омладина која се не да тровати, која не дозвољава разним Ђиласовцима, ранковићевцима, маоцетунговцима и сличним да би као претекст да се брину за студенте у ствари покушавали да остваре своје циљеве“; преосталих 10% захватало је 5.000 људи, а граница између једне и друге категорије није била јасно повучена. Кад се томе још дода председничково упозорење да „ако је иједан човек на било којој страни прекршио законе, или није испунио своје дужности – то ће расвијетлити истрага – он мора бити позван на одговорност, без обзира ко то био“; онда је све прилично јасно било још тада. *Испирага, закон, одговорности, расвијљавање!* Студенти су добили условну подршку, или, боље речено, *условну казну*, али нису имали куд него да прогласе „победу“; превиђајући свесно да је Броз питање оставио трајно отвореним, да је дао *за право* и једнима и другима. И студентима, речима да ће их једном можда позвати ако му буде била потребна помоћ, и полицији, државним и

⁵ Емитовано у Документарном програму Радио Београда 2, и објављено у књизи „1968 – лична историја – 80 сведочења“ коју је приредио Ђорђе Малавразић – Службени гласник, РТС – Радио Београд 2, 2008.

партијским структурама, да раде свој посао, тј. да мотре на оних растегљивих 10%. После студентских демонстрација 1968. године не да није дошло до већих слобода него је уследило веће стезање у коме су, легално и легитимно, кроз партијски живот и дијалог, актима и резолуцијама, учествовали и шездесет осмаши правећи успешне каријере. *Партијски животи* на универзитету, који је првих дана Демонстрација и званично обележен као опозициони покрет, постао је приоритет за „напредне друштвене снаге“: Оцена партијског врха да „несређено политичко стање на Универзитету траје већ доста дуго, да је Савез комуниста на Београдском универзитету запарложен, да је он тамо сада у распадању“; указивала је и на кривицу („неспособност руководства“) Србије. Студентски покрет је покренуо и отворио питање односа у републичким партијским врховима, а у реченици да је „нарочито велика активност уперена против политичког руководства које је 'неспособно' да изгради политику која би штитила интересе Србије, да је компромисно и попустљиво“; сугерисано је да је унутар партијских структура одраније присутна некаква „борба за интересе Србије“: Указује се на „националистичке снаге које се налазе у Савезу комуниста, до четничких...“ Истиче се још „да су врло активне све стране обавештајне службе“: Шири контекст обухвата седницу ЦК СК Србије и реферат Комисије за међунационалне односе „Задаци комуниста у остваривању равноправности народности СР Србије“; иступања Добрице Ћосића и Јоце Марјановића која су алармирала партијске структуре. Демонстрације, дакле, *ћагају* у врло незгодном тренутку по партијски врх Србије и ствара се уверење да је студентски покрет организовано покренут, да су у питању „повезане акције“ „опозиционих снага“; док је паралелно са том оптужбом и стварањем хипотезе над руководством Србије текао процес разградње државе и „бујања“ националистичких струја које су већ 1971. године отворено избиле на површину а 1974. године заправо победиле, постављајући основе за распад земље. Тито-

во писмо из 1973. године, као његов сад већ изнуђени покушај да заузда *манџује* у *њиховим редовима*, било је већ закаснило, бавећи се многима од питања које су студенти 1968. године покренули.

Било је то, дакле, већ тада, 1968. године, врло сложено време, али истина се брижљиво и систематски скривала. Све се тих година одвијало по некаквом уређеном ритму, у некаквом реду и *ћрисијајању* на социјалистичку рутину, на живот у некој социјалистичкој бари и жабокочечини које као да нисмо били свесни. Студирало се, добијале су се стипендијце, родитељи су нас слали у велике градове, чекали да завршимо факултете, да се вратимо кући као *свршени сћуденџи*, добијали су се кредити, градиле су се куће... Слетови, празници, прославе... Али, испод површине збивала се, далеко од очију јавности, борба за позиције и привилегије, тиха борба за превласт унутар тог једнопартијског концепта и, паралелно, привредна и економска ерозија. С друге стране, могло би се рећи да је истовремено са тим *ћрисијајањем* на такву *ћоделу снаџа*, егзистирао један виртуелни бунт, карактеристичан за све младе, сазревало је осећање да ствари треба да се мењају, да ми унутар тог и таквог концепта и оквира будемо носиоци промена.

Биле су то тек мале искре бунта и отпора *друшћивеној сћварносћи* коју смо ми „у унутрашњости“ и „из унутрашњости“ осећали нешто интензивније. Може бити да је та клица испод слојева *брајсћива* и *јединсћива* ипак прорадила 1968, иако смо сви били на неки начин укључени у партијски живот, у један друштвени и политички механизам који практично није дозвољавао да постојите на неки други начин.

Мене је инспектор Пантелић из службе Државне безбедности, који је ислеђивао мој случај, питао између осталог како то да један инцидент, да обичан банални сукоб прерасте у политички покрет. Инсистирао је на том питању чији је смисао био да открије повезаност и организованост „антидруштвених снага“; да се оспори спон-

таност избијања побуне, а одговор је управо у тој чињеници да је испод пропагандне свакодневице тињало притајено, скривено незадовољство, да је са јавним *йриказом* стварности упоредо егзистирао један други *йокреј*, онај који се одиграва унутра, ћутке, испод коре, када се формира у различитим људима нека друга идеја. На том је темељу заснован бунт студената, и зато он *йреко ноћи* прераста у политички покрет. У првој фази то су углавном *сйуденйски захйеви*, али они се врло брзо, не под утицајем Ђиласоваца, ранковићеваца, маоцетунговаца него са *освещивањем* студената и у новим околностима лажи штампе и руководства, *разойкривањем* ауторитарног система који је практично био приморан да изађе из илегале и употреби своје репресивне механизме, трансформишу у ширу политичку акцију и политичке захтеве који се тичу и радника и народа у целини и задиру у саме темеље политичког система.

Државни апарат концентрисао се на то да не дође до споја радника и студената, и да се студенти изолују. У Записнику са седнице Централног комитета Савеза комуниста Југославије од 4. јуна указује се на ту студентску акцију, и децидирано напомиње да има много колектива где лако може доћи до усијања и до ватре, где се може запалити пожар. Могућност да се радници придруже студентима, као што су урадили „Термоелектро“ и „ИМТ“ у почетку, да и они истакну своје захтеве који би садржавали оно што је већ писало у нашим студентским захтевима, а можда и неке нове, довела би у питање много тога. Зато је свих тих седам дана главна стратегија била усмерена на то да студенти до радника и до јавности не дођу. Кад је та студентска идеја стављена под пуну контролу, Тито је могао да чека тих седам дана да се огласи, тестирајући и једне и друге, и студенте и његове партијске саборце.

Својим говором ставио је тачку на побуну. За многе је то постало питање „слободног“ избора, хоће ли се у будућности сврстати у оних 90 или тих 10 одсто. Шездесе-

тосмашима је понуђена могућност да се оперу и декларишу своју припадност процентуалној већини. Суштински је његовим говором ојачан државни и полицијски апарат који је, онда, с покрићем, у оквирима тих 10% истраживао наше случајеве.

У јесен 1968. године, пошто су пар месеци мудро ћутали, да се „ствар“ смири, да прође лето и почне упис на факултете и у студентске домове, прикупљајући документацију о нашим „случајевима“; ја сам и коначно сазнао да сам распоређен у оних 10%. Нисам више становао у Студењаку, али пронашли су ме на приватној адреси.

Када сам добио позив за саслушање у Служби државне безбедности, био сам прилично уздрман, очекујући велике непријатности, али није било ни вике ни туче. Испитивање је потрајало три сата, на крају ми је речено да ће се наставити, али када сам поново добио позив, одбио сам да се одазовем. Звали су ме поново, после још једном припретили телефоном, али ја сам био упоран у одлуци да не идем, и они су ме, зачудо, оставили на миру.

Инспектор који ме је испитивао све је знао о мени, све је било забележено од дана до дана, све обрађено, препознао сам своје реченице и своје кретање. Моја „кривица“ и „непријатељско деловање“ обухватала је одлазак у радне колективе и подбуњивање радника, понуду Миловану Ђиласу да говори на митингу у Студентском граду, на коме је дошло до најжешће осуде режима, оно што сам ја тада изговорио.

Обилазак неколико факултета првог дана Демонстрација и „ширење лажних вести“ такође је стајало у мом досијеу.

После туче код подвожњака – која на филмском снимку ни изблиза не одговара жестини сукоба – нашли смо се у Студентском граду, у просторијама Првог блока, у зауврелој и наелектрисаној атмосфери. Били су ту Милош Минић, са великом чворугом на челу, Вељко Влаховић, који је непрекидно ситно лупкао штапом о под, загледан пред себе, разни други политичари и студенти. Ту

је састављен нови Проглас, прихваћен од Акционог одбора Демонстрација и Универзитетског одбора Савеза студената, мотивисан последњим догађајима, односно крвавим сукобом код подвожњака. Постављени су и нови захтеви демонстраната. Ја сам после тога кренуо по факултетима да упознам студенте са тим захтевима, прво на Економски, а одатле ме је Жарко Папић, председник ФОС-а Економског факултета (касније високо рангиран у ЦК СК Србије, извршни секретар, чини ми се) одвезао на Машински, па на Правни факултет. Када сам завршио вратио сам се на митинг у Студентском граду.

Много година касније нашао сам један извештај за ЦК из јуна 1968. о том највећем митингу за време Демонстрација, одржаном 3. јуна у 17 сати испред четвртог, женског блока. Објављен је поводом двадесетогодишњице Демонстрација у књизи „Београдски универзитет и '68 – зборник докумената о студентским демонстрацијама“ – Центар за марксизам Универзитета у Београду, приредили Момчило Митровић, Добрица Вуловић, Београд 1989 (стр. 270). У извештају тада перспективног партијског радника а касније истакнутог руководиоца (један од извештача био је и Стане Доланц) као говорници спомињемо се само Ђорђевић Вуковић, песник-радник Марковић и ја, у врло проблематичном контексту захтева и парола студената: „Захтевамо нове изборе“, „Доле убице“, „Доле штакори“... Иследник ми их је наводио захтевајући објашњење поводом сваке. Узгред, синтагма „радник песник“ имала је негативну конотацију, упркос томе што се о њима и њиховим литерарним дружинама лепо писало, означавала је бунције, незадовољнике, нераднике.

На митингу је било, према извештају, 10.000 људи и он је, уз тучу код подвожњака и сукоб код Радничког универзитета био најзапаљивији сегмент Демонстрација. Говорници су били на балкону женског блока, и у једном тренутку мој пријатељ из „Шпанца“ касније управник тог студентског друштва и директор Звездара театра, Живорад Жугић, рекао ми је да је са нама и друг Мило-